

האנושות, המדע והתורה

דניאל ויצמן

המחשבה האנושית היא מקצוע לימוד בפני עצמו, וכידוע, לא תמיד מחשבתו של האדם אחידה. כדי להשיג תמונה ברורה על התפתחות המחשבה האנושית ועלייתה לדרגות מסוימות של עצמאות במקצועות מסוימים של המדע, עלינו להתבונן בתולדות האנושות עצמה. יש להסיק את המסקנה הראויה מהעובדה שהאדם הבודד התפתח כל כך, עד שבחכמתו יצר מסגרות שונות: קבוצה, חברה, גזע, דת, לאום ועוד. אין ספק, שמוצאו של המין האנושי הוא ממקור ושורש אחד. אומה היא איחוד של משפחות רבות, המורכבות מיחידים. כל אומה ואומה הייתה בראשית דרכה מושתתת על תאים משפחתיים בודדים; אותן משפחות פרו ורבו, ובמרוצת הזמן נהיו לעם. המשפחות גם הן לא נוצרו בבת אחת, היו יחידים שהקימו אותן.

כאשר הצלחנו ללבן סוגיה זו והבאנו את דברי הימים של האומות השונות, יש מקום לשאול, מה הביא בכל זאת את האנושות, הצומחת משורש אחד, לפלגנות כה גדולה? איך אפשר ליישב את הדבר, שממקור אחד נוצרו פלגים שונים, שהתפרקו לקבוצות שונות קיצוניות, ובהן שברים ותת-שברים, שעומדים אלו מול אלו ומפתחים רגשי זרות, עד כדי כך

שיביא פלגים שונים אלה לעימותים ולמלחמות?

על שאלה מעניינת זו משיבה לנו ההיסטוריה בפשטות: אילו היו מסוגלים בני האדם לשבת יחדיו במקום אחד, אילו היו שוהים בטריטוריה משותפת, היו מתקבצים והופכים לעם אחד. אבל מכיוון שהתפזרו בכל חלקי תבל, ענפי הגזע האנושי שלחו את ענפיהם ותקעו יתד ושורשים בחלקיה השונים של היבשת, וכך נוצרו הציביליזציות השונות. תורתנו מספרת, שמיד לאחר המבול הייתה רק משפחה אחת: בני נח. מאלה נפרדו הגויים '... בארצתם איש ללשנו...' (ברי' י ה). המשפחות המהגרות הושפעו ממקומן החדש, ובמרוצת הזמן הפכו לעצמאיות ללא שום זיקה למקורן המשותף. עם הזמן הקשר עם המשפחה העתיקה התרופף, עד שאבדה הזיקה עם השורש הקדמון. כתוצאה מתהליך ניכור זה נוצרו קבוצות של אנשים מנותקים מהווייתם הראשונית, בעלי חושים ותכונות פנימיות וחיזוניות שונות.

לפי זה נראה ברור, שפעם שררה אחדות מלאה של המין האנושי, אשר פסקה בעקבות תהליכים היסטוריים, שבעטיים החל להתרקם המשחק הבין-לאומי ובין-גזעי, הנראים כיום. אם נעקוב אחר הנעשה, נבחין מיד באומות שזרועותיהן נטויות למעשה טרור בשם 'אלי נקמן, הצמא לדם ואש. קשה יהיה לאתר את מוצאן המשותף של קבוצות אלו עם המשפחה הקדמונית. בחירתן האסטרטגית 'למות' כדי לזכות לחיי נצח, מנוגדת לכללים הבסיסיים ביותר של הישרדות המין האנושי. הכלל הנרקם ונכתב על ידי אותן אומות הוא: עצם הקיום של אומה אחרת מפריעה למטרתם, ולכן יש לשלול אפשרות של קיומה והתפתחותה של אותה ישות. חשוב לציין, שכל העמים נמשלים לחוליות אנושיות ענקיות המרכיבות שרשרת ארוכה ורב גונית, המהווה את מה שמכנים 'אנושות'.

כלל דומה לזה חל גם על מחשבת האדם. האדם מורכב מגורמים שונים הבונים את תודעתו: חושים, כישוריו החשיבתיים להבנת דבר מתוך דבר ואמונה. החוקרים המודרניים מחלקים את המדע האנושי לשלושה

חלקים, ומחלוקה זו עולה, שחלק מידיעות האדם נרכשות על יד חושיו השונים: שמיעה, ראייה ומישוש. בעזרת תכונות אלה האדם קובע, שדבר מסוים חייב להיות כך או אחרת.

לאור הישגיו השכליים של האדם הוא הקובע את הייעוד של אובייקט מסוים שבו הוא עוסק, ואינו מאפשר לאיש להגדיר את האובייקט בצורה אחרת. יש בכוח השכל להמציא, לפתח וליצור מערכת רעיונית, אף-על-פי שמעולם לא שמע ולא חקר רעיונות אלה. ישנם גם גורמים המחזקים את אמונת האדם. גורמים אלו מטים את לב האדם וגורמים לו להאמין אף בדברים שאינם עומדים בקנה אחד עם שכלו או חושיו. בתת-הכרתו הוא משוכנע שהדבר כך, אף שאינו יכול לבססו בחושיו ולנמקו בשכלו. האמונה היא גורם בלתי תלוי בשכל האדם.

בשל חלוקה זו, המקובלת כבר זמן רב, נוצרו במרוצת הזמן הבדלי גישה במחשבת האדם. האינטלקט השכלי התפתח בקו עצמאי והתחיל לראות עצמו כמושל יחיד בעולם הנאור, ומאידך, התפתחו גם החושים האנושיים. באמצעות ניסויים שונים במעבדות נתהווה המחקר המדעי. המדענים שבמעבדות גם מדמים בנפשם, שהם מושלים על כל רזי העולם. גם עפ"י האמונה, כדי לקבל מושג אמיתי מהמצאה נכונה - הכרחי להשתמש רק בה. מהתפתחות חד צדדית זו נתהווה הבניין התרבותי המודרני, שעל פיו, גורמי המדע האנושי אינם נבדלים זה מזה, אלא נלחמים זה בזה, שוללים ומתנגדים זה לזה.

מן התרבות הנוכחית עולה, כי אם ניקח את המרכיבים: חושים, שכל מופשט [השולט באקדמיה] ואמונה, ונערוך בהם ניסויים במעבדות, נסיק שיש להם דמיון לבני הגזע השונים ולעמים עוינים. המדע יקבע כדבר מוחלט, שלא רק שאינם הולכים שלובי זרוע, אלא נלחמים זה בזה. גורמים אלה עומדים בסתירה ובניגוד מוחלט כמזרח ממערב. מנקודת ראות זו דימו בנפשם שלושת הגורמים האלה, שכל אחד מהם מספק לאדם את ידיעותיו הברורות על כל בעיות העולם, האדם והחיים. כל גורם כשלעצמו

עומד על בסיס עצמאי מוצדק, וכתוצאה מכך נוצרה סברה רחוקה יותר, שרק לאחד משלושת הגורמים הללו הזכות הבלעדית לחיי נצח. יוצא אפוא, שעל המחשבה האנושית לפעול רק בכיוון של אותו גורם הדורש בלעדיות. ליתר הגורמים אין זכות קיום, ועליהם לעמוד מנגד ולשתוק. אכן כך היה נהוג זמן רב. כל גורם מוכר התפתח בזמנו בעצמו, מבלי להיות תלוי בגורמים האחרים, והתאים את מסגרתו מבלי להתחשב בשום נימוק שיסתמך על יסודות הנוגעים לגורמים אחרים. הדבר הגיע לידי כך, ששררה מלחמה בין הגורמים הבודדים שבחקר מדע האדם ופיתוחו. חושי האדם ממשיכים לפעול על סמך ניסיונם מבלי להתחשב בשכל האדם, ומאידך, השכל מנתח את העניין בנימוקים מחקרניים ושולל את הקביעה לאור הניסיון. השכל סבור, שהחושים מטעים את האדם, והניסיון הנו מוטעה. האמונה, לעומתם, אינה מתחשבת לא בחושים ולא בשכל, ומאבקה מתרכזים בבניין הנקרא מדע.

מכאן ניתן להבחין, שהמדע דומה מאוד לדרכה של האנושות. כאשר האנושות התחילה להתפלג לגזעים ועמים, הגיעו למסקנה, שכל גזע וכל אומה פיתחו סימנים של אנוכיות כרונית. כל אומה חשבה על עצמה, שרק היא המיוחסת ורק לה זכות קיום בעולם, ופירושו של דבר, שעל שאר העמים והאומות להיעלם. כך קרה גם במדע. כל גורם במדע סבר, שרק ידיעותיו מדודות הן ומוצדקות, לידיעות האחרות אין ערך, ועליהן להיעלם.

אולם אנו חיים כיום בתקופה שבה מתחילים להכיר בעובדה, שיחסי האיבה השוררים באנושות והאנוכיות השוררת בין העמים הם אסון ואבסורד. האסון הוא בכך, שהשנאה השוררת בין האומות מביאה לכך שחרב איש ברעהו. שתי מלחמות העולם גבו מחיר כבד, בכך שהביאו לאבדן אוצרות אנושים וחומריים כאחד. מיליוני גברים, נשים וטף נקטפו בטרם עת על ידי צוררים צמאי דם. כיום גורמים אנרכיסטים אנטי-דמוקראטיים מאיימים לשטוף את העולם כולו בנשק גרעיני, ללא שימת

לב, שפעולות איבה אלו יביאו להשמדת העולם כולו. המצב היום אינו רק אסון, אלא אבסורד, כיוון שכל האומות חותרות לחיסול עצמי, וכולן באות ממקור משותף, כחוליות שרשרת. לא ייתכן לומר, שחוליה אחת נחוצה יותר מחברתה, אלא כולן בצוותא יוצרות את ההווי המתאים לחיים תקינים בחברה. בהוצאת חוליה אחת מהשרשרת, מתפרקת השרשרת כולה. הפקת הלקחים ממצואות זו הביאה בסופו של דבר לידי הכרה של הכרח לייסד גוף מאחד, שבו ישבו נציגי האומות, כדי לנסות לפתור בעיות דחופות ולהכיר בזכויות ובחובות של כל אומה ואומה.

קיום מרכז האו"ם עורר את תשומת לבם של חוקרים מסוימים שטענו (אולי בצדק), כי כדאי להקים גוף דומה למחשבה האנושית. ייתכן שניתן למצוא גוף הדומה למועצת האו"ם, שיאחד את כל גורמי המדע האנושי. מתחילים להבין, שבדומה למלחמות השוררות בין עמים, הרי גם המאבק בין גורמי המדע שבמין האנושי מביא לידי אסון ואבסורד. אסון - משום שמחשבת האדם משמידה ומכלה באופן חד צדדי את המקצועות האחרים של המדע האנושי; אבסורד - שהרי כיצד ניתן לנהל חיי בני אדם ללא קווים מנחים של מוסר וצדק!

היום שואלים בגלוי: במה עולה דורנו הנוכחי על הפראות והחושך של ימי הביניים? הדור ההוא היה חד-צדדי, שקוע רובו ככולו בחכמת הסכולסטיקה שהקיפה אותו לפי עניינה, והרי גם דורנו הנו חד-צדדי, שקוע רק במעבדותיו, וממציא המצאותיו רק בחושינו. מי יאמר שהחד-צדדיות ההיא מגונה יותר ומסוכנת יותר מן הניכור הקיים כעת?

אפשר לאתר אסון זה בימי הביניים ובעידן המודרני. היום, בעידן הפוסט-מודרני, התוצאה הישירה של שיטה 'חד-צדדית' מביאה לנסיגה של האנושות ביחסה לערכים מוסריים ובסיסיים כמו: צדק חברתי, חינוך איכותי השווה לכל נפש, הגנה על החלש, ביטחון הקשישים, צמצום הפערים בין השכבות בעם ועוד. תופעות אלו משפיעות על הניסויים במעבדות שמתמקדים בחושים ומתעלמים מהניתוח האנליטי והאמוני

במדע האנושי. עקב נתונים אלה מצבנו לא רק אומלל, אלא גם אבסורדי. גורמי המדע האנושי אינם מנוגדים, מוצאם ממקור אחד, והם משלימים זה את זה.

הטעות הגדולה בהלך המחשבה נבעה מהעובדה שראו במדע האנושי מעין דירה, המסוגלת להכיל בתוכה רק סוג אחד של ריהוט. לדוגמה: לחדר שינה מתאימים את הריהוט עפ"י מידות החדר וצבעי הווילונות והקירות, ואם נכניס לחדר ריהוט אחר, הריהוט החדש יפגע ברצף שיצרנו באותו הווי, ואם בעל הדירה עומד על דעתו ומכניס ריהוט אחר, הוא יצטרך להוציא חלק מהריהוט הישן כדי לפנות מקום לריהוט החדש. תמונה כזו נצטיירה לפנינו ביחס למדע האנושי. הנוטים אחרי השכל סוברים, שהמדע מתאים את עצמו למסגרת השכל, ולא עוסק בגורם אחר. הדוגלים בשיטת המדע הניסיונית סוברים, שהמדע צריך להצטמצם ולבסס את התיאוריה על יסודות הניסויים במעבדות, ואסור לו להיות מושפע מן השכל, האמונה או כל גורם אחר.

ואולם אט אט התחילו להבחין, שהדבר אינו כך. המדע האנושי אינו דירה התלויה ובנויה על שטח מסוים, והגורמים האנושיים אינם רהיטים התופסים בה מקום. במדע האנושי יש כר נרחב להפעלת ידע ומחשבה, רגש ואמונה, ואין זו חובה שגורם מסוים יידחק; אפשר לדור עם כל הגורמים בצוותא ובשלום. אדרבא, על הגורמים לכוון יחדיו את האוצר החשוב הנקרא תרבות אנושית.

בתקופת היוונים התפתחה חכמת החשבון, הגיאומטריה והפילוסופיה. הם חתרו להכרת האמת הצרופה ולגילוי ירזי האלים, לאטימולוגיות ולמהות הדברים הסובבים אותנו, לדוגמה: אפלטון הקדיש את אחד מהדיאלוגים שלו לרבו ומורו קַרְטילוס, שיחד עם סוקרטס וארמוחנס ניסו לפצח, ללא הצלחה, את סודות הגדרת האלמנטים של הבריאה.

המסטרים היוונים ניסו להוכיח, שהמספרים מכילים עצמאות

רוחנית, ובבתי-הספר הסתכלו אז על המציאות של חיי היום יום באספקלריה מתמטית. ברור לכולנו, שיסוד המספרים הוא הספרה אחת, וממנה אפשר לבנות את כל התיאוריות השונות. האגדה מספרת, שהמספר המופשט בא לפני כיסא הכבוד ודרש שיתנו לו לרדת לעולם הזה, כדי להיווכח איך ינצלו אותו בני האדם, ואיזו תועלת ישיגו ממנו. רשות ניתנה לו מפי עליון, והוא ירד לעולם. הוא נכנס מיד לביה"ס הפיטגורי ונוכח לדעת שהוא מחולל נסים ונפלאות, והבחין בחיבורים השונים המתחברים בזכותו באמצעות כללים שונים מחכמת החשבון. כל התוצאות הנפלאות יסודם ממספרים המתחברים רק ממספר אחד. מאושר היה 'האחד' מתוצאות ביקורו, חזר ודיווח על כוחותיו המופלאים והתפאר על יכולתו. כיסא הכבוד פקד עליו שיחזור לעולם השפל. 'האחד' ציית, כמובן, לפקודה, ירד ונכנס לבי"ס יווני אחר, לאלאטי, שנוסד לאחר הפיטגורי. הוא פגש שם במתמטיקאי ידוע [דרמנידס], המוכיח שאפשר לא להשתמש בספרה הראשונה. לדבריו, הרי 'האחד' מתחלק לשני חצאים, וכל חצי לרבע והרבע מתחלק לשמיניות, מאיות, אלפיות וכן הלאה עד שמגיעים לאפס. מכאן שהספרה הראשונה מחוברת מחלקים קטנטנים, שכל חלק כשלעצמו הוא אפסי. בתורת החשבון נקבע, שמאפס יוצא אפס. גם אם יכפילו את האפס במיליון, התוצאה תהיה תמיד אפס, ולכן המסקנה היא, שהמספר אחד בנוי מחלקים אפסיים, והוא עצמו אפס.

לשמע מסקנה זו נפלו פניו של 'האחד', והוא חזר למקורו חפוי ראש. בשמים הודיעו לו, שזוהי החולשה האנושית, במקום לחבר את המספרים אחד לאחד כדי להגיע למספרים עצומים, למאות ולאלפים - שוברים ומחלקים אותם לחלקים אפסיים, עד שלא נשאר מהם דבר. אפילו מחלקים את האחד לחלקים קטנים ביותר ומגיעים לאפס ומאבדים את האחד ואת ערכו ולא נותר ממנו דבר, עדיין המהות של 'האחד' נשארת לאיש הדורש זאת. המשל משקף את התרבות האנושית העכשווית, במקום לאחד את הכוחות המדעיים האנושיים ולבנות מהם תיאוריה מסכמת

שתגיע לסכומים של מאות, אלפים ומליונים, נתקבלה 'החלטה אסטרטגית' לחלק את נפש האדם לחלקים ולשברים קטנים. נקבע שהנפש האנושית מתקיימת ברביעיות ובשמיניות, ממחשבות, מחושים ומרגשות. השכל, בדומה לקורי עכביש, במשב רוח אחד עשוי לפזר כל רעיון, אפילו אינו מבוסס על ניסויים במעבדה.

גם עם דמיון הלקוח מהאמונה אין אפשרות להשיג ולרכוש תרבות. אם כן הרי שהמחשבות הן אפסיות, החושים אפסיים, והדמיון כשלעצמו בוודאי גם הוא אפסי. לכן המסקנה היא, כל התרבות האנושית היא אפסית, אלמנט התרבות מחובר מאפס ועוד אפס. החוקרים סוברים בנוגע לתרבות העכשווית, שיהמציב צריך להיבדק! סברה זו חשובה מאוד ביחסה לערכים יהודים ולמחשבת ישראל ולתרבות עם ישראל.

- ב -

אני סבור, שהדעות המודרניות אודות האדם בעידן שלנו נחוצות כדי לקבל מושג אמיתי על ערכו הרב של המדע היהודי ותרבותו. הוגי דעות מודרניים רציניים מודאגים מאוד נוכח מצבו של האדם בן זמננו. הם קובעים, שבכל תולדות האנושות לא היה האדם מבודד כמו בתקופתנו. הגורם העיקרי לכך הוא התפתחות של סכסוכים עולמיים ומקומיים, כמו מלחמת עולם הראשונה והשנייה, הקיצוניות ההולכת והגוברת אצל קבוצות אנטי-דמוקראטיות, תאוות השלטון והבצע בחברות אלימות וכרסום מעמד המשפחה.

עולמנו דומה עתה לחורבה שוממה, שדרים בה שדים ורוחות - ללא אמונה וללא אידיאלים. דורנו שופע רשעות ואכזריות יותר מכל הדורות. יושבים על המדוכה ומנסים לפתור את הנוסחה: כיצד אפשר לשקם את העולם מחדש, אך מתעלמים מהאלמנט המרכזי והחיוני, שיקום רוחו ואישיותו של האדם.

אחד מטובי הסופרים הבריטיים מסביר את המצב באמצעות משל: לעשיר אחד היה מוזיאון לאומנות עם יצירות מופת עתיקות, ובין אותם חפצים יקרי-ערך הייתה מפה מדויקת של כל העולם. לימים התגנב בנו היחיד והשובב של העשיר לתוך המוזיאון, וקרע את המפה לגזרים. כשנודע לאביו, התעצב בלבו על הנוק הגדול אשר נגרם לאוצר זה. כראות הבן את צער אביו ונפילת פניו, ניסה לנחמו: 'אל דאגה, בידי היכולת להחזיר את המצב לקדמותו'. אסף הבן את קרעי המפה ובמלאכת אומנות סידר אותה מחדש במלוא הדיוק. אביו עמד מופתע ופעור פה ושאל: 'בני, איך הצלחת להחזיר את כל חלקי המפה בדיוק מופתי? השיב לו בנו: 'אבא, לך מוכרת היצירה רק מצדה האחד, מהצד של מפת-העולם. אני ראיתי את הצד השני של היצירה, ובה מצוירת דמות אדם עם כל אבריו וגידיו. אבא, את המפה איני יודע לסדר, אבל אני יודע לחבר את חלקי גוף האדם, וכתוצאה מכך חזרה המפה למצבה הראשון'. בתשובת הנער נמצא המפתח להחזרת העולם לקדמותו. אמנם העולם העומד לפנינו קרוע ושסוע לגזרים, ואומנים רבים מנסים לתקנו. אולם שוב הם טועים, בכך שהם מפתחים טכנולוגיות נוספות לבניין העולם. קשה ביותר לאחות את חלקי הפאזל, אך יש לשקם את האדם, וממילא ישתקם גם העולם כולו. כיצד משקמים את האדם?

הוגי דעות מתקדמים קובעים, שמצבו של האדם כיום הוא תוצאה של הרקע בין גורמי המדע הרבים. כפי שהקדמתי לעיל, קיימים בגוף האדם שלושה גורמים, שבהם הוא משתמש כדי לגלות את רזי המדע והטכנולוגיה. במילים אחרות, כאשר האדם מגיע להשגה בידיעותיו, פועלים בקרבו שלושה סוגים שונים של כוחות: א. החושים; ב. השכל; ג. הרגש ותת-ההכרה. כל עוד שלושת הכוחות האלה פועלים יחדיו, המדע גם פועל כסדרו. אולם כאשר האדם שואף להתגבר, להתנכר ולבקר את השגות רעהו, אזי מתחיל תהליך של פיגור בהתפתחות הממצאים, והמדע נדחק למבוי סתום שקשה לצאת ממנו. כאשר הולכים שבי אחרי החושים

ובדברים הנראים רק לעיניים, אזיי האדם יורד לדרגות שפל של יחיה מדברתי, שאינה מכירה עוד מציאות, אלא מה שהיא רואה, אוכלת, שומעת או ממששת. בימים קדומים פעלו בני האדם לפי תחושותיהם, ורק לאחר מכן פיתחו מדעים חומריים-גשמיים. התפתחות החומר הייתה הגורם העיקרי לעבודה זרה ששטפה את כל העולם. עבודה זרה משמעה להיות משועבד לחומר, לבנות פסל ולהשתחות לו; כלומר, האדם משתחוה לאל שהוא יציר כפיו. בסופו של דבר הסיק האדם, שחושיו מטעים אותו. הקדמונים שטענו: 'מה שנראה לעיניים אמת' - נתגלה כאבסורד. יש אלפי דברים שאין החושים קולטים, אך גלוי וידוע שהם קיימים, ולכן המסקנה היא: אין לבטוח בחושים.

בתקופת ימי הביניים שררו דמיון, תלומות וחוסר יציבות. בתקופה זו פיתח האדם רק את רגשותיו ותת הכרתו. התחילה האמונה בהבל ובדמיונות ובאמירה המפורסמת: 'Credo quia absurdum' - 'אני מאמין כי זה אבסורד'. תקופה זו החזיקה מעמד פרק זמן ארוך, כאלף שנה. לבסוף נכחו כולם לדעת, כי הם טעו בדרכיהם ובפעולתם והרגישו מרומים. לעומת זאת, בעת החדשה הכריזו על 'ממשלת השכל', והוצהר שרק בזכות השכל אפשר להכיר ולהבין. האדם צריך לגשת לכל דבר בעולם רק מכוח ההיגיון השכלי. כל החלטה של האדם בענייני הפנימיים, במגעו עם הזולת ובקשריו עם העולם החיצוני צריכה להתבסס אך ורק על יסוד השכל. הגישה השכלית התחילה להשתלט ולכבוש כל חלקה טובה במקורות המדע, וגישה זו הפכה להיות בת סמכא בכל שטחי ההמצאות והידיעות. מגמה זו של 'ממלכת השכל' הביאה לכך, שבמאה הקודמת ובמאה הנוכחית כל מקור אחר ייראה ככוזב. כאשר חוקר החליט מכוח שכלו, לא הועילו הוכחות עובדתיות וממשיות לפסול את הרעיון, כי הייתה אמונה עיוורת בגישה כי השכל אמת, והעובדות שקר וכזב. בתחילת המאה העשרים המדע הגיע לדרגה שגישת השכל דחקה כל הכרה שלא התאימה לגישה זו. המדענים היו יכולים להיות משוכנעים,

שהחושים והרגש הפנימי מוביל אותם לכיוונים צודקים ומשכנעים, אך כל מאמץ היה לשווא, כל עוד לא הושג הדבר במושג שכלי. הדבר התחיל בתיאורו של קופרניקוס, שהעולם מסתובב בציר עצמאי, והשמש עומדת. אמנם, אנו רואים בחושינו שהשמש זורחת ושוקעת, ושהאדמה שבה אנו דרים, ניצבת ועומדת. החושים אומרים: האדמה עומדת, כי לא ייתכן שהאדמה תסתובב, והאנשים שעומדים עליה לא יפלו. יוצא אפוא, שחושי האדם והרגשתו מראים בעליל שהשמש מסתובבת, והארץ עומדת. בחישוביו הוכיח קופרניקוס את ההיפך: הארץ מסתובבת, והשמש עומדת. מכאן, שהחושים מטעים את האדם, בלשונו של אפלטון. התקדמו צעד נוסף והוכיחו שכל החושים מטעים ומרמים, על-ידי העובדה שאנו רואים צבעים שונים, והנה אין צבעים בטבע. קיימים רק חוקים מכניים מסוימים הגורמים לעין שתראה צבעים, לאוזן שתשמע צלילים וללשון להרגיש את טעמים של מאכלים שונים.

תאוריית השכל הכחישה גם את רגשותיו של האדם והוכיחה שהם מטעים. למשל, האדם מרגיש שהוא חופשי במסחריו. כל דבר, שהוא עושה או אינו עושה, תלוי ברצונו. תאוריית השכל מוכיחה לנו באותות ובמופתים שזו אחיזת עיניים. האדם הוא חלק אינטגרלי ממכונת ענק הנשלטת על ידי חוקי טבע נוקשים.

ההכרה בשכל, כמושל על כל מדעי האדם, לא התירה לגורם כלשהו להתמודד עם שאלות הנצח של האדם, והשכל נותר כקיר אטום ללא שום יכולת לפענח אותו. מחוץ לכותלי השכל נותרו: המוסר, ההיגיון, הצדק, העוולות, היושר וההגינות. המושגים המופשטים נשארו לגבי השכל כבלתי מובנים. מושגים אלו אינם יכולים להיבחן ואין להבינם על ידי כוחות מכניים או חישובים מתמטיים. הם שייכים לרגש הפנימי של האדם, הקובע אצלו, מהו צדק ומה לא. מובן, שגם ביחס למוסר ולהגינות לצלילים ולצבעים תקעו יתד ואמרו: האדם משלה את עצמו כי אין יושר, אין צדק והגינות וכן הלאה.

מעניינת העובדה, כי השכל, המושל הגדול העומד בראש הפירמידה, לא הצליח להחזיק זמן רב בשלטון. במהירות הבזק שללו ממנו את כל הדרו ותפארתו, ובניינו התמוטט כמגדל קלפים. החושים משלו בימי קדם קרוב לאלף שנה, הדמיון בימי הביניים החזיק מעמד גם כאלף שנה, ואילו 'אימפריית השכל' לא יכלה אלא לשלוט רק במשך ארבע מאות שנה, שהרי המאה העשרים הביאה מכה מוחצת לשכל. חישוביו המתמטיים של איינשטיין, הניסויים הגרעיניים וחכמת הטבע המודרניים של היום הוכיחו בעליל, שהשפעת השכל האנושי מוגבלת מאוד בעולם. לאט לאט מגיעים למסקנה, שהעולם אינו מכונה מכנית, אלא רעיון נשגב, שאין לו כל מגע עם השכליות.

חיי המדענים במאה הנוכחית עשירים מאוד בתגליות והמצאות שונות. הם מדמים לעצמם, שעל ידי גילויים אלו הם מתקרבים יותר ויותר להבנת רזי היצירה. אך לבסוף אלה נחלו אכזבה מרה, שהרי ככל שמגלים יותר חידושים ותחכומים, סוד היצירה מתרחק עוד יותר. יצירת פלאפונים סלולרים, תקשורת של אינטרנט, מחשבים ניידים, כל אלה, הרחיקו את האדם מחיי החברה והפכו אותו לגולם המשועבד למולטימדיה, והחברה הפכה להיות מנוכרת, אנוכית וסגורה. היה מי שאמר, שמקצוע העתיד הוא פסיכולוגיה, כי האדם במשך רוב שעות היממה מתעסק רק במכשירי אלקטרוניקה ומולטימדיה ומתקשר רק אתם, ואינו יודע, כיצד לדבר עם בני אדם.

האנושות עומדת כיום בפעילותה המדעית ללא שום אחיזה ובסיס יסודי. החושים הרי הוגדרו כרמאים, הדמיון כהזיית שווא, והשכל פשט את הרגל. אם כך, זהו המאזן המדעי, ואלו תוצאות הפעילות התרבותית.

- ג -

במצב עניינים כזה, ראוי לעיין בדברים שכתב לפני שנים רבות תלמידו המובהק של איינשטיין, פרופ' רוברט אופנהיימר. בשנת 1953 פרסם ספרון בשם 'המדע והשכל הפשוט', ובו הביע את היאני המאמין שלו בעניין מצבו של המדע בתקופתנו. אופנהיימר מנסה להעמיק בנבכי המחשבה האנושית ומשתדל להחדיר ליסודות המדע את המחשבה והאמונה. הוא מנסה להגיע לגבולות הנפשיים בחכמה עליונה, חקירה וחתירה אל האמת הצרופה על ידי בדיקה של המדע הניסיוני. בחלקו הראשון של הספרון, מדמה אופנהיימר את האוצר הרוחני של האנושות לבניין. לבניין יש הרבה חדרים, וכולם פתוחים בשביל כולם, אולם קשה לעבור דרך כל החדרים ולהכירם באופן יסודי. הבניין בנוי בצורה כזו, שאין הפרוזדור מוביל אל כל החדרים, וניתן להגיע אליהם בדרכים אחרות. אולם גם אלו המצליחים להגיע לחדר מסוים, רואים אותו רק בחיצוניותו, ואינם יודעים דבר אודות תוכנו ומבנהו של החדר. הם אינם מכירים את היקף המבנה ואת ההרמוניה שבין החדרים, שהרי דבר זה הוא למעלה מהשגתם. כשנכנסים לתוך אחד החדרים, מוצאים בו דברים חדשים שלא ראתה עין מעולם, אולם דברים אלו הנם מובדלים ואינם משקפים את תוכן החדר, ובוודאי שלא את הבניין בכללו. על גבי החדרים אין מסומן שם מיוחד, בניגוד לאנשים המציינים כל ענף מדעי בשמו, ובוה מפרידים אותו מהענפים האחרים. אנו, החיים כיום בתקופת האטום, מתייחסים אליו כאל מושג נבדל, שאין לו קשר כלשהו עם ענפים אחרים של המדע, כמו: אגדה, יופי, ילדים, מוסר ועוד. נדמה, שענף האטום הוא שטח סגור, אולם הדבר אינו כך. המדע הגרעיני הוא רק חדר אחד בבניין השלם, ורק בהבנת כל חלקי הפאזל ניתן להבינו. זהו סיכומו של פרק מספרונו של אופנהיימר. הנמשל הוא: כל השטחים שבשליטת האדם אינם אלא חדרים בודדים מבניין ענקי. לא ימצא אדם, שיוכל לעבור דרך כל הבניין, לכן כשמשהו נדחק

למחלקה מסוימת, הוא יוכל למצוא רק דברים חדשים הנמצאים שם, אולם הוא לא יידע להסיק מכך את סוד הענף, ובוודאי לא יבין את סודו של העולם כולו. אופנהיימר אינו רואה בידיעות ובניסיונות של המעבדה את כוח השכל השולט באקדמיה, ולדעתו, הדמיון הבא לידי ביטוי באומנות אימץ את מחשבת האדם, וכך נבנה דבר שלם.

אופנהיימר מדגיש, שלא נוכל בשום אופן להפריד את ידיעותינו מאלה של הדור הקודם, והמדע הנוכחי חייב להשתלב במדע העתיק. נחלת הפעולות הרוחניות צריכה להתאחד עם ההמצאות הנוכחיות כדי להילחם יחד במגמה הרווחת כיום להביא את העולם לתוהו ובוהו ולמירוץ מלחמה בלתי-קונבנציונאלית.

מפנה זה שהמדענים הניסיוניים חוללו בימינו גדול מאוד. סכנה מרחפת על ענפי המדע האחרים, שלא יוכלו להשיג את התוצאות החשובות של חכמי המעבדות, והקרע בין ענפי המדע השונים יביא לנזקים. בספרון 'המדע והשכל הפשוט' עומד אופנהיימר, לא רק כמדען יבש, המסתפק במתן הרצאה עניינית תוך סקירת הצעדים שננקטו בשטחי המדע, אלא הוא מתחיל את דבריו במשל הבניין הגדול והשלם, הקמת הארמון על פארו והדרו. מסקנתו של אופנהיימר בספרו הני"ל: אין ליחס כל חשיבות לחדר בודד, וערכו של החדר נמדד ביחס לבניין בכללותו. יש להתבונן על כל חדר בראי של השתלבות כללית, ועל ערכה של כל מחלקה ביחסה אל הארמון. ברור שאופנהיימר מביע את דעתו מתחום עיסוקו, והדבר משקף את דעתו על אותו ארמון, שהוגדר כתרבות המין האנושי. לפיכך עלינו לטעון, שהטבע וכל המדעים מבוססים על ניסיונות ועובדות, ואלה חלק אינטגרלי של עץ הדעת. אסור אפוא להשלות את עצמנו, שרק הטבע ויסודותיו הם גורמים מניעים בחיים האנושיים, שהרי ישנם כוחות אחרים ומניעים שונים לגמרי, שהם נחוצים ופעילים, כמו הטבע. לזכותו של אופנהיימר נזקף חידוש, שחולל מהפכה בעולם המדעי. לדעתו, כל ההמצאות החדישות שהומצאו על ידי המדעים הניסיוניים, המחקרים

והסקת המסקנות שנלמדו בפרק הזמן האחרון במעבדות הגדולות, כמו גם החידושים בשדה הכוח הגרעיני והאלקטרומגנטי, כל אלה נחוצים, לא רק למען הטבע בלבד, שהרי 'טבעי' אינו אלא חדר אחד מתוך הארמון הגדול, ועל היטבעי להשתלב ביתר ענפי המדע. המצאות אלה נחוצות גם בשטחים אחרים של המדע, ואפשר לראות דמיון וזהות גם בשטחים העוסקים רק בבעיות אנושיות טהורות. אופנהיימר קובע, שכל ההוראות העמוקות בטבע הביאו למסקנה, כשם שאפשר להמציא במעבדות פלאים כמו הכוח הגרעיני, כך אפשר לחולל מהפכות מדעיות דומות בשכל האנושי, וברצון האדם ובאמונתו, ניתן להגיע לתגליות, שיכללו את הלך המחשבה של האדם.

אופנהיימר, כמומחה במקצועו, מעביר את תחושותיו אל הקוראים, לא כפרופי 'הכל יודע', שעצם התואר הופך אותו להיות כמעט ישותפו של הא-ל, אלא כמי שמחפש תשובות לשאלות המנסרות בחלל. הוא מודה בענווה, כי אפילו בחדרו הוא אינו יכול לומר, כי הוא יודע ומכיר את שטח מקצועו, וישנן עובדות הנותרות סתומות ובלתי ברורות. מובן שעובדה זו יש בה נחמה פורתא לאדם הפשוט, שהיה סבור עד כה, שפרופי מלומד יודע את כל רזי העולם. והנה אדם מן השורה שומע מגדולי המומחים במקצועו, שהמומחים אינם מבינים הרבה בתופעות ובתהליכים במדע ובחיים, וכי קיים 'כוח' נסתר בטבע, וכנראה יש למלא את הפאר החסר עם אמונה צרופה. אולם יש לציין למען ההגינות, שישנו הבדל דק בין האדם הפשוט לבין המומחה. הראשון אינו מכיר בעובדות עקב מצבו, ואינו מבין מפני מה המומחה יודע שאינו יודע, ידיעה המביאה אותו להשגה עמוקה אודות הנושא הנדון. השגה זו, שבעצם אין יודעים מה שחושבים שיודעים, היא תכלית הידיעה. בשום שפה לא נמצא ביטוי הולם יותר מהגדרתו המפורסמת של 'הנשר הגדול', שלדבריו: יתכלית הידיעה אשר לא נדע.

הדברים שנאמרו לעיל, אין בהם חידוש, שהרי הרמב"ם ביטא זאת

בצורה הברורה והעמוקה, להבדיל מזו של החוקרים.

בספרו 'מורה נבוכים' (חלק ג, פרק נא) כותב הרמב"ם: 'ואני פותח הדברים בזה הפרק במשל שאשאהו לך ואומר, כי המלך הוא בהיכלו ואנשיו כולם, קצתם אנשי המדינה וקצתם חוץ למדינה, ואלו אשר במדינה, מהם מי שאחוריו אל בית המלך ומגמת פניו בדרך אחרת, ומהם מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו, ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו, אלא שעד היום לא ראה פני חומת הבית כלל. מן הרוצים לבא אל הבית, מהם שהגיע אליו והוא מתהלך סביבו מבקש למצוא השער, ומהם מי שנכנס בשער והוא הולך בפרוזדור, ומהם מי שהגיע עד שנכנס אל תוך הבית והוא עם המלך במקום אחד שהוא בית המלך, ולא בהגיעו אל תוך הבית יראה המלך או ידבר עמו, אבל אחר הגיעו אל תוך הבית אי"א לו מבלתי שישתדל השתדלות אחרת, ואז יעמוד לפני המלך ויראהו מרחוק או מקרוב, או ישמע דבר המלך או ידבר עמו...'. הרמב"ם אינו חוסך מילים כדי להבהיר באופן הברור ביותר את משלו. המבדיל בין הרמב"ם לבין אופנהיימר: כאשר ניתנה לרמב"ם זכות כניסה לארמון ולחדריו, הוא ידע בוודאות שהארמון הוא מקום משכנו של המלך, ובתוכו מצויה פמלייתו. הוא רואה את מעשי המלך ואת טביעות אצבעותיו, ויודע שארמון זה נבנה למענו ובהדרכתו. כשהמשיל הרמב"ם את משלו, הוא היה חדור הכרה, שכל יסוד המדע האנושי הנו תא קטן בבניין הענקי. עם זאת יש לקבוע, שאם יש בירה, יש מנהיג לבירה, כלומר, אם יש ארמון, אזי יש מלך בתוכו. אופנהיימר, תלמידו של איינשטיין, מכיר גם בעובדה שכל ידיעותיו הן רק פינות מחדר בבניין הגדול. אולם בלי ידיעה שבשטח נמצא מנהיג לבירה זו, נשארת הבירה ריקה, עזובה, נטושה, ללא מטרה ותכלית. מכאן אי-שביעות רצונו מהסובבים אותו, וניסיון להבנת הפאר.

כל המובא לעיל יש בו כדי להוכיח, שהמדענים טועים טעות מרה, אם הם סבורים, שהתמחותם בענף מסוים של המדע, תביא אותם לגילוי רזי המקצוע שבו הם עוסקים, ובכך יביאו פתרון לכל תושבי תבל. התיזה

נכונה, מכיוון שהתמחות פירושה ראייה חד-צדדית, ובמילים אחרות, לשהות בחדר אחד של הבניין מבלי להתבונן בחדרים האחרים ובבניין בכללותו, אין מגיעים להבנה כלשהי, מי דר בתוך הארמון.

תורתנו שונה מן הרווח ברוב תרבויות העולם. גם אם נאתר ניגודים וסתירות בתורתנו, יש פורמולה ברורה לגלות את בעל הבירה. ההתעמקות מקשרת את בינת האדם לאותו ארמון הנקרא נפש, אור ומדע. מחשבת התורה מעדנת, מרוממת ומביאה את נפש האדם לאווירה של עונג וחוויה רוחנית עמוקה המביאה סיפוק, וידיעה שיש אדון לארמון. בסופו של דבר נתון זה מביא את האדם לשביעות רצון מהחיים ולידיעה מהמצפה לו, בבחינת הפוך בה והפוך בה דכולה בה, וזהו סוד התורה כולה.

לעומת המצב של תוהו ובוהו השורר בעולם-המדע של היום, עומדת לפנינו כסלע מוצק ההשקפה היהודית אודות העולם והאדם. מעולם לא התקיימו חיי היהדות רק על-ידי חושים, דמיון או שכל. אלה לא נשללו, אך מעולם לא ניתנה לאחד מהם בלעדיות. מעיקרא היה ברור, כי התורה מושתתת על ארבע דרכים שונות: פשט, רמז, דרש וסוד, וכידוע, לימוד התורה רק באמצעות אחד מן היסודות האלה, גובל במינות. היהדות התבססה תמיד על התחברות של יסודות אלה, וההתבוננות לא הייתה בבחינת מבט דמיוני, שכלי-מלאכותי או אידיאלי-רגשי.

התורה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, ויודעי חן פירשו את הפתגם הזה באופן נפלא: כל כתב נכתב שחור על גבי לבן, השורות שורטטו בשחור, ומה שבין השורות בלבן. מה שנכתב בדיו שחורה [או בצבע אחר], מקורו במוח. אבל הלבן, כלומר מה שכלול בין השורות, אין אנו יכולים להשיגו בשכל או בחכמה, אלא בהרגשה שמקורה בלב, הנקראת בינה, דהיינו, הבנת דבר מתוך דבר.

התורה אינה מצמצמת את עצמה כדי להבין מה נכתב בתוך השיטין, אלא גם מה שמונח ביניהן; רוצה לומר, אין התורה מתמקדת רק במוח, אלא גם ברגש, בסוד של החכמה כדי להגיע לדרגה של בינה. אלה מביאים

יחדיו את הדעת, ולכן התורה נקראת תורת אמת ותורת חסד. אמת וחסד הם חכמה ובינה. אמת מקורה בשכל, וחסד מקורו בלב. התורה נקנית בשתי דרכים אלו בצוותא, והסוד הוא אש שחורה על גבי אש לבנה, ואידך זיל גמור.

מעניינת גישתם של חז"ל לבניין המשכן ובית המקדש. בשני אלו ראו חז"ל דוגמה לסודות מושגי היהדות. בניין המשכן הציג בעיקר אחדות, וגם הפכים לדבר שלם. המשכן מורכב למעשה משלושה חלקים עיקריים: חצר אוהל מועד, אוהל מועד וקודש הקודשים. גם האדם מורכב משלושה חלקים מרכזיים: החלק התחתון של הגוף, החלק העליון והראש. בחלק התחתון יש מעיים וקיבה, השייכים לאותם האברים המכאניים-טבעיים. החלק העליון מכיל את הלב שהוא מושב הרגשות, ובראש מצוי המוח, שהוא המקור ליצירה הרעיונית. כך גם לגבי מבנה המשכן. קודש הקודשים ובו ארון העדות מסמלים את הראש, הרוחניות והטהרה. אוהל מועד ובו שולחן ומנורה, מסמלים את הלב, את הרגש הפנימי העמוק של האדם. בחצר המזבח יש קרבנות, בקר וצאן, המסמלים את הטבע המכאני הטהור. סוד המשכן היה, 'והיה המשכן אחד'. היהודי איחד את כל המושגים לדבר שלם בעבודתו ובחיפושו את רזי העולם.

השקפתה של היהדות הייתה תמיד, שהאדם הוא יצור מקורי של היצירה. הרוח, הנפש ומהות האדם שייכים לעניינים המסובכים ביותר בעולם. בעת ובעונה אחת יכול האדם להיות אכזרי יותר מחיה, ומצד שני חולם, חוזה ורגשי. הוא שקוע ברוחניות ובמדע, מפתח טכנולוגיות חדשות ואזרח של כל העולם, וזוהי אולי הסיבה העיקרית של הטרגדיה האנושית. אם האדם אינו יודע כיצד למזג בתוכו את כל תכונותיו הטבעיות, הרי שחייו אומללים, שהרי חיים לפי רוח היהדות מבוססים בעיקר על כך שהאדם יוכל לאחד את כל כוחותיו, באופן שאינם מנוגדים זה לזה, אלא משולבים יחדיו.

עם ישראל החי תחת מטרייה של תורה ומצוות, חיינו מלאים תוכן

וציפייה מתמדת לתיקון עוולות, כמו גם תקווה לעולם טוב יותר. ערכי היהדות חותרים להפוך את האדם ליצור מוסרי, ללוחם צדק, המוריש לבאים אחריו חברה מתוקנת. בכל יום אנו אומרים את ברכת 'אהבה רבה', שמבחינה הלכתית היא ברכת התורה, ובה אנו מבקשים: לתת בלבנו בינה להבין להשכיל ולשמוע, ללמוד וללמד, לשמור, לעשות ולקיים. אנו מצהירים קבל עם ועדה, שהתורה יש בה שלושה מרכיבים מרכזיים המשולבים יחד. ראשית להבין, להשכיל ולשמוע, דברים המביאים לעונג אמתי וחוויה יהודית עמוקה. ועוד, ללמוד וללמד, כלומר, שאיפה תמידית ותדירה ללימוד התורה ונושאי כליה, המביאה לחשיבה שכלית טהורה. ולבסוף, לשמור ולעשות, קיום המצוות בצורה מעשית מביא למעשים טובים ומתוקנים, וגורם לתענוג החושים. רק באמצעות שלושת המרכיבים האלה ניתן לקיים את יסודות היהדות. פעילות מדעית המבוססת על שכל, רגש ומעשים מעניקה לאדם אושר וחיי נצח. ההרמוניה בין שלושת מרכיבים אלה היא האתגר הגדול שהציבה היהדות לעולם כולו, וזה סודה של תורת ישראל.

כאשר האנושות תתחיל להבין סוד זה, היא תוכל לשחרר את עצמה מהכבלים העבים, שבהם היא מסבכת את עצמה מזמן לזמן. אנו נושאים תפילה לבורא עולם, שנוכל להמשיך להוביל את המהפכה האינטלקטואלית של היהדות, להפיץ את ערכיה ומסריה הנצחיים של תורת ישראל ולזכות לראות עולם מתוכן על-פי מלכות שדי.